

Grupa Zagranica jest stowarzyszeniem polskich organizacji pozarządowych zaangażowanych w międzynarodową współpracę rozwojową, wspieranie demokracji, pomoc humanitarną oraz edukację globalną.

W skład Grupy wchodzi obecnie 55 organizacji – 53 członków zwyczajnych oraz 2 organizacje wspierające.

Komentarz grupy roboczej ds. edukacji globalnej do projektu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia

Szanowni Państwo,

W nawiązaniu do ogłoszonych konsultacji rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, przesyłamy komentarze sformułowane przez ekspertki i ekspertów skupionych w grupie roboczej ds. edukacji globalnej działającej przy Grupie Zagranica.

Jako organizacja, której jednym z głównych celów jest rzecznictwo i monitorowanie realizowanych w Polsce działań z obszaru edukacji globalnej, już po raz czwarty włączamy się w proces konsultacji powstających podstaw programowych kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i ponadpodstawowych.

W tym miejscu chcemy podziękować za wnikliwą analizę zgłoszonych w prekonsultacjach uwag do podstawy programowej do przedmiotu WOS na poziomie szkoły ponadpodstawowej i wprowadzenie części z nich do konsultowanego obecnie dokumentu. Jednocześnie zwracamy uwagę, że sformułowane przez ekspertów i ekspertki edukacji globalnej uwagi dotyczące innych przedmiotów oraz ogólne rekomendacje nie zostały przez Ministerstwo uwzględnione. W związku z powyższym przesyłamy uzupełnione uwagi do proponowanej treści podstawy programowej dla szkół ponadpodstawowych.

Pismo, tak jak w prekonsultacjach, rozpoczynamy od przedstawienia rekomendacji ogólnych Grupy Zagranica dotyczących obecności edukacji globalnej w podstawach programowych kształcenia w ramach konkretnych przedmiotów:

- języka polskiego,
- historii,
- wiedzy o społeczeństwie,
- geografii,
- biologii,
- podstaw przedsiębiorczości,
- edukacji dla bezpieczeństwa.

W dalszej części niniejszego opracowania zwracamy uwagę na kluczowe zapisy przedstawionych do konsultacji podstaw programowych w odniesieniu do definicji edukacji globalnej, którą przypominamy na końcu pisma.

Osobą kontaktową w sprawie konsultacji projektu podstawy programowej z ramienia grupy roboczej ds. edukacji globalnej Grupy Zagranica jest Pani Elżbieta Kielak (elzbieta.kielak@zagranica.org.pl).

Z poważaniem,

Jan Bazyl, Dyrektor Wykonawczy Grupy Zagranica

REKOMENDACJE OGÓLNE GRUPY ZAGRANICA:

1. W ślad za przygotowanym przez ekspertki i ekspertów Grupy Zagranica podsumowaniem konsultacji podstawy programowej dla szkoły podstawowej (pismo przesłane do MEN w dniu 30.01.2017) oraz przygotowanym w ramach prekonsultacji komentarzu podstaw programowych dla szkół ponadpodstawowych (pismo przesłane do MEN w dniu 26.05.2017), pragniemy ponownie podkreślić, że w edukacji globalnej kluczową kwestię odgrywają tzw. zagadnienia przekrojowe. Są to takie tematy, które są niezwykle ważne w kontekście rozważań o współczesnym świecie i które, by mogły być zrozumiane przez młodych ludzi, powinny zostać omówione na różnych przedmiotach, biorąc pod uwagę perspektywę danego przedmiotu. Takim zagadnieniem mogą być prawa człowieka, okres podbojów kolonialnych i jego współczesne konsekwencje czy różne wyzwania współczesnego świata, jak np. głód, wyczerpujące się zasoby naturalne czy zmiany klimatu. Rekomendujemy zatem, by ostateczne wersje podstaw programowych oraz powstające na ich podstawie podręczniki oraz programy nauczania były sformułowane w taki sposób, aby zagadnienia przekrojowe można było spójnie omawiać z uczennicami i uczniami z różnych perspektyw przedmiotowych.

Edukacja globalna, której perspektywę reprezentujemy, jest nurtem edukacyjnym, którego realizacja w praktyce edukacyjnej polega między innymi na poszukiwaniu synergii pomiędzy przedmiotami na poziomie treści nauczania, ale również wartości i postaw kształtowanych w ramach wychowawczej roli szkoły. W naszej ocenie w rozporządzeniu brakuje również informacji czy i w jakim zakresie będą ustalane zarówno priorytety edukacyjne, jak również czy i w jaki sposób zostaną ustalone zagadnienia przekrojowe (poza celami wymienionymi w preambule).

2. Ponownie postulujemy wprowadzanie metod aktywizujących od jak najwcześniejszych etapów edukacyjnych. Edukacja globalna bazuje na metodach aktywizujących. Aktywne zaangażowanie uczestników i uczestniczek jest kluczowe dla pełnej realizacji założeń edukacji globalnej. Bez tego nie uda się osiągnąć zrozumienia powiązań i świadomego uczestniczenia w procesach zachodzących w świecie. Dlatego metody aktywizujące są szczególnie skuteczne we wprowadzaniu edukacji globalnej. Zostawienie krótkiej chwili po wykładzie na standardowe „pytania i odpowiedzi”, nie pozwoli na wystarczający poziom aktywnego uczestnictwa odbiorców, naukę przez doświadczenie oraz pełne zaangażowanie.
3. Na podstawie analizy przedstawionych do konsultacji zapisów niezmiennie obserwujemy wyraźną dysproporcję w odniesieniu do tematów dedykowanych kwestiom narodowym i związanym z polską tożsamością, w porównaniu do treści poświęconych innym regionom świata, historii świata oraz światowej, współczesnej literatury. Uważamy więc, że warto byłoby te proporcje nieco zmienić, na korzyść głębszego i szerszego poznania kontekstu międzynarodowego w odniesieniu do każdego z omawianych przez nas przedmiotów. Współczesna sytuacja globalna nie pozwala nam na rozpatrywanie kwestii historycznych, geograficznych czy społecznych w oderwaniu od kontekstu europejskiego i międzynarodowego. Polska funkcjonuje w świecie pełnym współzależności, a niedostrzeżenie tego może mieć negatywny wpływ na rezultaty edukacyjne uczennic i uczniów.

4. W związku z brakiem włączenia w treści nauczania na poziomie szkoły podstawowej zagadnień z zakresu ochrony środowiska rekomendujemy, aby na etapie liceum nie zabrakło tej tematyki w wymaganiach szczegółowych. Globalne i lokalne problemy środowiska takie jak: globalne ocieplenie, pozyskiwanie energii, dostęp do wody czy kwestia zagospodarowania odpadów, powinny być znane każdemu obywatelowi. Przy braku powszechnej świadomości i akceptacji niezbędnych zmian w gospodarce nie jest możliwe podjęcie skutecznych działań zapobiegających niszczeniu środowiska. Jednocześnie problemy środowiska z perspektywy lokalnej i globalnej powinny być punktem wyjścia do spojrzenia przez ucznia na te zagadnienia znacznie szerzej – poza kontekst ekologiczny, uwzględniając również wymiar społeczny, gospodarczy i polityczny. Tak, aby uczniowie stawiali sobie pytania i szukali współzależności w świecie dostrzegając przy tym swój indywidualny wpływ na zachodzące zmiany.

WNIOSKI OGÓLNE Z ANALIZY ZAPREZENTOWANYCH PODSTAW PROGRAMOWYCH ORAZ REKOMENDACJE SZCZEGÓŁOWE DOTYCZĄCE KONKRETNICH PRZEDMIOTÓW

JĘZYK POLSKI

Poniżej prezentujemy rekomendacje dotyczące zapisów w podstawie programowej dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Rekomendacje dla szkół branżowych są analogiczne do tych przedstawionych poniżej – w części, która obejmuje w większości zakres podstawowy postawy programowej dla liceum ogólnokształcącego i technikum.

Rekomendacje:

1. Zgodnie z opisem warunków i sposobów realizacji podstawy programowej na III etapie edukacyjnym (liceum i technikum) „Kształcenie literackie i kulturowe (...) powinno akcentować egzystencjalne aspekty **doświadczenia siebie, innych, świata, otwierać ciekawą przestrzeń myślenia i wartościowania** poprzez kontakty z wartościową literaturą i innymi tekstami kultury (...)”, a także wprowadzać w tradycję, „która stanowi istotny czynnik procesów światopoglądowych, wpływających na **kształtowanie się tożsamości człowieka**”. Biorąc pod uwagę z jednej strony wiek uczennic i uczniów oraz etap wchodzenia przez nich w dorosłe życie, krystalizowanie się ich światopoglądu, systemu wartości oraz refleksji nad otaczającym ich światem, a z drugiej – szybko zmieniającą się rzeczywistość w wymiarze kulturowym, politycznym, ekonomicznym czy środowiskowym, warto dodać następujące zapisy:
 - W opisie warunków i sposobów realizacji po zdaniu: „Zadaniem szkoły ponadpodstawowej jest zatem kształtowanie kompetencji kulturowej: wiedzy i umiejętności oraz samodzielności w dostrzeganiu i interpretowaniu złożonych treści” proponujemy uzupełnienie komentarza w następujący sposób: **„Ma to szczególne znaczenie dla refleksji uczniów i uczennic zarówno nad kulturą współczesną, ale także nad kondycją człowieka we współczesnym świecie; nad istotnymi wyzwaniem świata, kultury, cywilizacji, jakim powinna stawiać czoła ludzkość. Kształcenie literackie i kulturowe powinno wspierać młodych ludzi w rozumieniu współzależności kulturowych, globalnych, a także świadomym uczestniczeniu w tym systemie powiązań”**.
 - W celach kształcenia – wymaganiach ogólnych w części „I. Kształcenie literackie i kulturowe” proponujemy dodanie punktu 10. o następującym brzmieniu: **„10. Pogłębianie świadomości i refleksji nad wyzwaniami współczesnego świata m.in. w kontekście kulturowym, cywilizacyjnym, społecznym, a także nad rolą tradycji – polskiej, europejskiej i światowej w kształtowaniu tożsamości obywatelskiej”**.
 - W celach kształcenia – wymaganiach ogólnych w części „II. Kształcenie językowe” warto zwrócić uwagę na znaczenie języka narodowego także w kontekście kształtowania się tożsamości ucznia w perspektywie europejskiej i globalnej; to bagaż kulturowy, który będzie im towarzyszył w dorosłym życiu na płaszczyźnie zawodowej i prywatnej. Proponujemy następujące brzmienie punktu II.1.: **„Świadome wykorzystanie języka narodowego w budowaniu tożsamości osobowej ucznia oraz wspólnot: rodzinnej, narodowej, europejskiej, globalnej i kulturowej”**.

- W treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych w części „II. Kształcenie językowe”, podpunkt „3. Komunikacja językowa i kultura języka” w zakresie rozszerzonym warto uzupełnić opis dotyczący funkcji języka. Proponowane brzmienie podpunktu 3): **„określa funkcje języka: poznawczą (kategoryzowanie, opisywanie świata), komunikacyjną (dostosowanie języka do sytuacji komunikacyjnej) oraz społeczną (budowanie wspólnoty regionalnej, środowiskowej, narodowej i ponadnarodowej)”**.
2. W opisie warunków i sposobów realizacji podstawy programowej zaakcentowano również znaczenie kształcenia umiejętności świadomego posługiwania się językiem polskim, w tym rozwój umiejętności komunikacyjnych i „świadomości wartości, które opisuje język”. Warto docenić zwrócenie uwagi na fakt, iż integracja kształcenia językowego i literackiego może wspierać **„przeciwdziałanie próbom manipulacji językowej oraz związanej z nią przemocy, której źródłem może być język”**. W tym kontekście warto położyć jeszcze większy nacisk na przygotowanie uczniów na świadomy odbiór, analizę i przetwarzanie przekazów i komunikatów medialnych. W związku z tym proponujemy uwzględnienie następujących zapisów:
- W opisie warunków i sposobów realizacji warto dodać zdanie dotyczące kształcenia kompetencji medialnych: **„Edukacja polonistyczna na III etapie edukacyjnym przygotowuje także młodych ludzi do świadomego odbioru, krytycznej analizy i przetwarzania przekazów i komunikatów medialnych. Uczniowie powinni rozumieć znaczenie i rolę mediów we współczesnym świecie, a także świadomie z nich korzystać”**.
 - W celach kształcenia – wymaganiach ogólnych proponujemy przeformułowanie brzmienia punktu 8 na: **„8. Kształcenie umiejętności rozumienia roli mediów oraz ich wpływu na zachowania i postawy ludzi, a także krytycznej analizy przekazów medialnych oraz świadomego korzystania z nich”**.
 - W treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych w punkcie „I.2. Odbiór tekstów kultury” proponujemy rozszerzenie zagadnień związanych z odbiorem mediów – m.in. **włączenie pojęć: manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności**. W podpunkcie I.2.3) w zakresie podstawowym „rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia) i popularnonaukowych, naukowych (rozprawa); wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz” warto dopisać po średniku: **„rozpoznaje środki językowe i ich funkcje zastosowane w tekście; odczytuje informacje i przekazy jawne i ukryte, rozróżnia odpowiedzi właściwe i unikowe”**.
 - W treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych w punkcie III.1.3) w zakresie rozszerzonym warto dodać po średniku: **„rozpoznaje manipulację językową, m.in. w kontekście dziennikarskim, reklamowym i politycznym”**.
 - W treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych w punkcie III.1.13) w zakresie podstawowym warto wprowadzić następujące jego brzmienie: **„13) rozumie zjawisko nowomowy jako środek służący do manipulowania ludźmi i nastrojami społecznymi;**

określa jej cechy i funkcje; rozpoznaje mechanizmy nowomowy charakterystyczne dla systemów totalitarnych”.

3. Zarówno w zapisach dotyczących kształcenia literackiego i kulturowego (w celach kształcenia – wymaganiach ogólnych, punkt 9), jak i językowego (w warunkach i sposobie realizacji) szczególne znaczenie ma kształtowanie systemu wartości młodego człowieka „**na fundamencie prawdy, dobra i piękna oraz szacunku dla drugiego człowieka**”. W tej perspektywie, odwołującej się bezpośrednio do pojęcia szacunku, do katalogu wartości uniwersalnych i narodowych wymienianych w punkcie I.1.21 w zakresie podstawowym warto włączyć pojęcia: „równość” oraz „tolerancja”. Oba pojawiają się w utworach literackich polecanych w ramach lektury obowiązkowej oraz uzupełniającej, a także w zalecanych działach teatralnych i filmowych, pozwalając uczniom i uczennicom na „określanie ich roli i związku z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości”. Warto podkreślić również fakt, iż oba pojęcia pojawiają się w podstawie programowej języka polskiego dla branżowej szkoły II stopnia – po gimnazjum (punkt I.4 w treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych). W związku z tym proponujemy następującą treść tego punktu:
 - W treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych w punkcie I.1.21): „**21) określa obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe: dobro, prawda, piękno, wiara, nadzieja, miłość, Bóg, wolność, równość, niepodległość, ojczyzna, tolerancja, solidarność, braterstwo, przyjaźń, honor, określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości**”.
 - W kolejnym punkcie (I.1.22) dotyczącym konfliktu wartości proponujemy następującą modyfikację i brzmienie: „**22) dostrzega i rozumie wyzwania związane z konfliktem wartości, w tym jego przyczyny i konsekwencje, a także cel ukazywania takiego konfliktu w utworze literackim oraz jego związek z wartościami poznawczymi i etycznymi**”.
4. Edukacja polonistyczna, w tym kształcenie literackie i kulturowe otwiera także przed uczniami i uczennicami możliwość poznawania różnych kręgów kulturowych i religijnych, a także przyglądania się różnym perspektywom i systemom wartości przy jednoczesnym pogłębianiu rozumienia własnej tożsamości i kręgu kulturowego. Z tego powodu warto uwzględnić wśród proponowanych lektur obowiązkowych i uzupełniających takie pozycje, które będą wzmacniać kluczowe wartości wymienione powyżej, a także kształtowanie u młodych ludzi postaw empatii, otwartości i szacunku wobec drugiego człowieka oraz różnorodności świata w jego wymiarze kulturowym, społecznym, politycznym czy gospodarczym. W tym kontekście dodatkowo **warto zadbać o różnorodność prezentowanych młodym ludziom perspektyw, umożliwiając im poznanie głosów bohaterów i bohaterek z różnych części świata, w tym z krajów globalnego Południa**. To sposób na głębsze rozumienie procesów odbywających się na płaszczyźnie lokalnej, narodowej i globalnej, a także niestereotypowe prezentowanie przedstawicieli i przedstawicielek innych kręgów kulturowych. (Rekomendacje z punktu 4. Warto uwzględnić także w warunkach i sposobie realizacji podstawy programowej do liceum i technikum).

- W tym celu warto m.in. **zmodyfikować katalog lektur, włączając do niego współczesne teksty kultury prezentujące m.in. rzeczywistość postkolonialną, uwzględniającą zmiany polityczno-gospodarcze oraz społeczne, jakie zaszły na świecie w XX i XXI wieku, a także odnoszące się do wyzwań globalnych współczesnego świata.** Wśród autorów i autorek, których warto w tym kontekście wymienić znajdują się m.in.:

- ✓ Nadżib Mahfuz (Egipt; m.in. *Rozmowy nad Nilem, Opowieści starego Kairu, Hamida z zaułka Midakk*),
- ✓ Binyawanga Wainaina (Kenia; m.in. *Kiedyś o tym miejscu napiszę. Wspomnienia*),
- ✓ Chinua Achebe (Nigeria; m.in. *Wszystko rozpada się, Eposy Czarnej Afryki*),
- ✓ Chimamanda Ngozi Adichie (Nigeria; *Fioletowy hibiskus, Połówka żółtego słońca, Amerykaana*),
- ✓ John Maxwell Coetzee (RPA; *Hańba, Chłopięce lata*).

Spośród pisarzy polskich dotyczących w swoich reportażach tematyki globalnej i międzynarodowej szczególnie warto uwzględnić m.in.:

- ✓ Ryszarda Kapuścińskiego (m.in. *Podróże z Herodotem, Cesarz, Szachinszach*),
- ✓ Wojciecha Jagielskiego (m.in. *Modlitwa o deszcz, Wieże z kamienia, Wszystkie wojny Lary*),
- ✓ Artura Domosławskiego (m.in. *Wykluczeni, Śmierć w Amazonii, Gorączka latynoamerykańska*).

5. W realizacji założeń nauczania języka polskiego na III etapie edukacyjnym warto uwzględnić zwiększenie podmiotowości uczniów i uczennic, w tym umożliwienie im w większym stopniu **podejmowania decyzji oraz brania odpowiedzialności za samorozwój.** Podmiotowość tę można wzmocnić m.in. poprzez zawężenie katalogu lektur obowiązkowych i jednoczesne rozszerzenie katalogu lektur uzupełniających – z możliwością dokonywania wyboru lektur przez młodzież i nauczycieli i nauczycielki. W miarę możliwości **warto także zachęcać do wykorzystywania w trakcie zajęć metod aktywizujących, w tym do pracy metodą projektu uczniowskiego,** wspierającą samodzielność młodych ludzi.

HISTORIA

W projekcie podstawy programowej dla przedmiotu historia, etap rozszerzony nie jest znacząco bardziej rozbudowany w stosunku do etapu podstawowego. Etap rozszerzony powinien zawierać o wiele szerszą gamę tematów, która pozwala na dokonanie wyboru treści najbardziej interesujących dla danego nauczyciela/nauczycielki i uczennic oraz uczniów.

1. Podstawa programowa skupia się na zagadnieniach wojen i konfliktów, za ich pomocą interpretując przeszłość i wyznaczając chronologię. W rozdziale XXIV uczeń “analizuje plany najważniejszych bitew” epoki Wazów. Wydaje się, że tego typu kompetencje nie są kluczowe dla ucznia bądź uczennicy w II klasie liceum lub technikum. **Warto położyć większy akcent na okresy pokoju lub/i zwrócić uwagę uczennic i uczniów na historię społeczną, gospodarczą, kulturę czy**

historię sztuki w okresach zdominowanych konfliktami (takich jak XVII wiek). Z tą kwestią powiązany jest wizerunek przedstawicieli i przedstawicielek innych narodów i śladu jaki wywarli na Rzeczpospolitą na przestrzeni dziejów. Nie należy tworzyć skojarzenia “obcy równa się wróg”. Warto podkreślić pozytywne aspekty przenikania się różnych prądów kulturowych, np. orientalizm w sztuce.

2. **Podstawa programowa powinna kłaść nacisk na kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia, analizę procesów historycznych i umiejętność wyciągania wniosków.** Tymczasem w podstawie wyjątkowo często pojawia się słowo “ocenia”, które wartościuje i nacechowuje pozytywnie lub negatywnie procesy historyczne, które wymagają krytycznej analizy i dostrzegania różnorodnych skutków. Przykładem jest wymaganie, iż “uczeń ocenia kulturową rolę Polski w przeniesieniu wzorców cywilizacji zachodniej na obszary ruskie i litewskie”. Wymaga ono usunięcia lub zmiany sformułowania np. na “wskazuje konsekwencje przeniesienia wzorców cywilizacji zachodniej na obszary ruskie i litewskie”.

Rekomendacje – zmiany i wnioski o dodanie/usunięcie treści:

- Jest: “charakteryzuje wierzenia ludów tworzących cywilizacje bliskowschodnie i europejskie oraz cywilizacji hinduskiej i chińskiej”. Propozycja: “**Charakteryzuje wielkie religie starożytne i porównuje je ze sobą, zwracając uwagę m.in. na stosunki społeczne**”.
- W rozdziale XVI uczeń na poziomie podstawowym “ocenia wpływ odkryć geograficznych i ekspansji kolonialnej na życie gospodarcze i kulturalne Europy”. Do etapu podstawowego warto byłoby przenieść korespondujący z tym punktem zapis “**określa konsekwencje wielkich odkryć geograficznych dla obszarów pozaeuropejskich**”.
- Jest: „przedstawia przebieg rewolucji przemysłowej w Europie i Stanach Zjednoczonych, wskazuje jej najważniejsze konsekwencje gospodarcze, społeczne, techniczne”. Propozycja: „**Rozumie przyczyny rewolucji przemysłowej w Europie i Stanach Zjednoczonych, charakteryzuje przebieg, wskazuje na krótkotrwałe i długofalowe konsekwencje (gospodarcze, społeczne, techniczne)**”.
- Jest: “wyjaśnia przyczyny, umieszcza w czasie i przestrzeni procesy dekolonizacyjne w Indiach, Afryce i Azji, ocenia ich następstwa, z uwzględnieniem ludobójstwa w Rwandzie”. Należy do tego zestawienia dodać **Amerykę Południową**, a także wyjaśnić specyfikę jej dekolonizacji.
- Punkt: “analizuje sytuację demograficzną, rozmieszczenie ludności, stosunki narodowościowe i religijne na obszarze II Rzeczypospolitej” powinien bezwzględnie przejść do poziomu podstawowego i być uzupełniony o zapis: „**charakteryzuje mniejszości narodowe z uwzględnieniem ich języka, wyznania, kultury i szkolnictwa. Analizuje przyczyny konfliktów narodowościowych w II Rzeczypospolitej**”.
- Jest: “ocenia dorobek kultury i nauki polskiej i prognozuje jej znaczenie dla przyszłości”. Sugerujemy usunięcie tego zdania, a dodanie w warunkach realizacji: „**uczeń wskazuje analogie pomiędzy wydarzeniami z przeszłości, a współczesnością. Na podstawie zdobytej wiedzy wnioskuje o potencjalnych skutkach i konsekwencjach wydarzeń historycznych**”.

- Historia opisana w podstawie programowej kończy się na roku 2004. Postulujemy opisanie dalszych wydarzeń, możliwie najbardziej **bieżących do roku 2017 r.**, włączając m.in. wojnę w Iraku, zmiany cywilizacyjne, rewolucję technologiczną.

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

Wiedza o społeczeństwie jest przedmiotem specjalnej wagi z perspektywy edukacji globalnej. Ma ogromny potencjał tłumaczenia uczniom i uczennicom współzależności we współczesnym świecie oraz przestrzeni do krytycznego myślenia na temat jego funkcjonowania, przez co daje im szansę na odnalezienie się w tym świecie i wspiera postawę aktywności, odpowiedzialności. **Realizacja tego celu wymaga jeszcze większego nacisku w celach kształcenia i treściach nauczania na szukanie rozwiązań sytuacji problemowych i możliwości zaangażowania się uczniów i uczennic w sprawy lokalne, krajowe, europejskie i światowe.**

Poziom podstawowy

Aby wzmocnić opisany powyżej efekt proponujemy w ramach zakresu podstawowego:

- Dodanie następującego punktu w części I celów kształcenia – wymaganiach ogólnych „Wiedza i rozumienie”: **„Rozumie pojęcie globalnych współzależności (m.in. w wymiarze społecznym, kulturowym czy gospodarczym) oraz znaczenia jednostki w tej sieci powiązań z perspektywy lokalnej i globalnej”.**
- Dodanie następujących punktów w treściach nauczania w punkcie II. Społeczeństwo obywatelskie: **„Wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym, krajowym, europejskim i międzynarodowym”.**
- W punkcie VII. Współczesne stosunki międzynarodowe proponujemy dodanie następującego punktu: **„Określa przyczyny i skutki aktualnych konfliktów na świecie oraz potencjalne możliwości ich rozwiązania”.**

Poziom rozszerzony

Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie dla poziomu rozszerzonego w liceum i technikum jest bardzo rozbudowana i odwołuje się do zagadnień poruszanych często w programach nauczania pierwszych lat studiów wyższych (m.in. w zakresie antropologii, socjologii, etnografii). Warto rozważyć ograniczenie treści wymaganych do opanowania na tym etapie i położenie większego nacisku na rozumienie zjawisk i procesów, a nie zapoznanie się z teoriami i koncepcjami, które mogą być odczytywane zarówno przez młodzież, jak i nauczycieli i nauczycielki jako zbyt abstrakcyjne i szczegółowe (np. punkt II.3): **uczeń rozróżnia kultury prefiguratywne, kofiguratywne i postfiguratywne według koncepcji Margaret Mead (...)**

W ramach zakresu rozszerzonego proponujemy następujące modyfikacje:

- Rozszerzenie zapisów o perspektywę międzynarodową i globalną w punkcie III celów kształcenia – wymaganiach ogólnych „Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów”. Proponujemy następujące brzmienie punktów: **4) dostrzega perspektywy różnych uczestników życia publicznego zarówno w kontekście lokalnym, jak i globalnym**; **„6) rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka i łamania prawa, podając przykłady z różnych części świata, oraz wybiera odpowiednie mechanizmy dochodzenia tych praw na forum lokalnym, krajowym, międzynarodowym**”.
- W zakresie treści nauczania – wymagań szczegółowych, w punkcie I. „Człowiek w społeczeństwie, w punkcie 6) sugerujemy uzupełnienie wątku dotyczącego stereotypów o ich konsekwencje, w tym wyjaśnienie pojęcia łańcucha dyskryminacji: **„6) analizuje poznawcze przyczyny stosowania stereotypów i związane z tym niebezpieczeństwa i konsekwencje; wyjaśnia pojęcie łańcucha dyskryminacji na linii: stereotyp – uprzedzenie – dyskryminacja**”.
- Rozszerzenie punktu 8) w zakresie treści nauczania – wymagań szczegółowych, w punkcie II. „Różnorodność kulturowa” i wprowadzenie następującego brzmienia ostatniej części zdania (pogrubienie): **„8) charakteryzuje religię jako zjawisko społeczne; analizuje religijność we współczesnym społeczeństwie polskim; omawia zjawisko religijności i znaczenie religii w kontekście europejskim i globalnym**”.
- W zakresie treści nauczania – wymagań szczegółowych, w punkcie III. „Struktura społeczna i problemy społeczne” proponujemy rozszerzenie analizy nierówności społecznych o kontekst globalny poprzez następujący zapis: **„6) wyjaśnia pojęcie nierówności społecznych w perspektywie polskiej i globalnej.**
- W zakresie treści nauczania – wymagań szczegółowych, w punkcie III. „Struktura społeczna i problemy społeczne” proponujemy doprecyzowanie brzmienia punktu 9): **„9) charakteryzuje specyfikę procesów migracyjnych do Europy i w Europie; wyjaśnia przyczyny i konsekwencje migracji; podaje także przykłady procesów migracyjnych z innych części świata (np. Azji Południowo-Wschodniej)**”.
- W zakresie treści nauczania – wymagań szczegółowych, w punkcie IV. „Kwestie etniczne” proponujemy rozszerzenie punktu 2) o kwestię poznania sposobów reagowania na przejawy ksenofobii i rasizmu: **„2) przedstawia (...); rozpoznaje przejawy rasizmu, antysemityzmu i ksenofobii, uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom oraz zna sposoby reagowania w takich sytuacjach**”.
- W zakresie treści nauczania – wymagań szczegółowych, w punkcie IV. „Kwestie etniczne” proponujemy rozszerzenie punktu 6) o analizę sytuacji w Polsce i w perspektywie szerszej niż europejska: **„6) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce i wybranym państwie na świecie**”. Zwracamy szczególną uwagę na konieczność pokazywania zjawisk, szczególnie takich jak przestrzeganie praw mniejszości narodowych i etnicznych, również w kontekście polskim.
- W zakresie treści nauczania – wymagań szczegółowych, w punkcie IV. „Kwestie etniczne” proponujemy modyfikację brzmienia punktu 8): **„8) przedstawia i porównuje różne modele polityki wobec imigrantów w państwach Europy oraz odwołuje się do przykładów z różnych części świata; wyjaśnia pojęcia: asymilacji, adaptacji, integracji,**

wielokulturowości”. W ramach tego punktu zawierają się treści obecne w punkcie 10), który można w związku z tym usunąć.

- Podpunkty 16) i 17) w części XIII. „Ład międzynarodowy” dotyczące terroryzmu mogą brzmieć w następujący sposób: „16) wyjaśnia pojęcie terroryzmu; jego przyczyny i konsekwencje, sposoby działania oraz przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu”.

GEOGRAFIA

We wprowadzeniu do podstawy programowej dla przedmiotu geografia czytamy, że „zapisy nowej podstawy programowej, w tym szczególnie odnoszące się do zajęć w terenie, przyczynić się powinny do pogłębionego rozumienia sensu i warunków realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez poznawanie przykładów racjonalnego gospodarowania w środowisku, znaczenia planowania przestrzennego, poprawy jakości życia człowieka, poczucia odpowiedzialności za tworzenie ładu i piękna w miejscach swego życia”, kształtować umiejętność krytycznego myślenia oraz postawy takie jak: „rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego”, postawy „solidarności, szacunku i empatii wobec przedstawicieli innych narodów i społeczności”. To ważne założenia edukacji globalnej i cieszy nas, że zostały uwzględnione w podstawie programowej.

Zwracamy uwagę, że w ramach celów kształcenia – wymagań ogólnych autorzy i autorki zakładają budowanie podstaw takich jak ciekawość świata czy przyjmowanie postawy wspólnotowej i obywatelskiej (w naszym rozumieniu również w kategoriach europejskich i globalnych) przy jednoczesnym ograniczeniu wątków globalnych w treściach nauczania. Jest to bardzo niepokojące z uwagi na fakt, że istnieje realne zagrożenie, że stawiane przez ustawodawcę cele nie zostaną rzetelnie i w pełni zrealizowane. Koniecznością jest zatem uwzględnienie, w większym niż dotychczas zakresie, wątków globalnych zarówno na poziomie podstawowym, jak i rozszerzonym.

Warto również zwrócić uwagę na to, aby zarówno cele kształcenia, jak i treści nauczania przedstawiały różnorodne perspektywy. Jest to szczególnie ważne, kiedy odnosimy się do kwestii związanych ze zróżnicowaniem społeczno-gospodarczym czy kulturowym świata, a także osiągnięciami cywilizacyjnymi. Budując postawę otwartości i szacunku ważne jest, aby informacje o poszczególnych częściach świata były ilustrowane historiami osób tam żyjącymi, a także pokazywały złożoność i niejednoznaczności procesów globalnych. Często również powstrzymując się od ich jednoznacznej oceny w myśl zasady równych szans.

Poniżej przedstawiamy komentarz ekspercki dotyczące konkretnych punktów treści nauczania w zaproponowanej podstawie programowej:

Poziom podstawowy

Zrównoważony rozwój

W podstawie naprzemiennie używane są określenia „zrównoważony rozwój” i „rozwój zrównoważony”, z czego zdecydowanie częściej występuje drugie określenie. Zrównoważony rozwój to termin, który został przyjęty przez ONZ jako określenie takiego rozwoju, „który odpowiada

obecnym potrzebom ludzi bez ograniczania przyszłym pokoleniom możliwości do zaspokojenia swoich potrzeb”¹. Termin odnosi się do nowej Agendy Zrównoważonego Rozwoju zatytułowanej “Przekształcanie naszego świata: Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju – 2030”, przyjętej przez 193 państwa członkowskie ONZ, w tym Polskę w 2015 r. Agenda zawiera 17 Celów i 169 zadań, do których realizacji państwa się zobligowały w ramach działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. **Projekt podstawy programowej odpowiadając założeniom ustawodawcy dotyczącym funkcjonowania młodych ludzi we współczesnym świecie powinien zatem zawierać bezpośrednie odniesienie do Celów Zrównoważonego Rozwoju i ogólnie przyjętej definicji zrównoważonego rozwoju ONZ. Warto doprecyzować tę kwestię w dokumencie, a także ujednoczyć terminologię.**

IV. Hydrosfera: zasoby wód na Ziemi, prądy morskie, sieć rzeczna, wody podziemne, lodowce.

Na poziomie podstawowym uczennice i uczniowie nie dowiadują się niczego na temat ograniczonych zasobów wody na Ziemi. 663 miliony ludzi na świecie, czyli 1 osoba na 10, nie ma dostępu do wody pitnej. 1/3 ludzkości żyje bez dostępu do toalet². Kwestia dostępu do bezpiecznych źródeł wody jest często powodem konfliktów zbrojnych, wpływa na poziom rozwoju gospodarczego państw i migracje, które to zagadnienia poruszane są w dalszej części podstawy programowej. **Należałoby zatem dodać kwestię ograniczonych zasobów wody na Ziemi do tego etapu kształcenia.**

VII. Podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego świata.

W punkcie 5 zapisano, że uczeń wyróżnia kryteria podziału państw według PKB na jednego mieszkańca, Wskaźnika Rozwoju Społecznego (HDI), Wskaźnika Ubóstwa Społecznego (HPI) oraz omawia prawidłowości w zakresie przestrzennego ich zróżnicowania na świecie.

W punkcie 6 zapisano, że uczeń porównuje strukturę PKB państw znajdujących się na różnym poziomie rozwoju gospodarczego.

Trzeba pamiętać, że nie ma jednego modelu rozwoju gospodarczego, a rozwój nie jest tożsamy ze wzrostem gospodarczym. **Dobrym krokiem jest pokazanie, że rozwój można mierzyć za pomocą więcej niż jednego wskaźnika rozwoju, jakim jest PKB, co zostało uwzględnione w podstawie poprzez dodanie wskaźników HDI i HPI.** Warto pamiętać, że wskaźnik HPI to także skrót od innego wskaźnika pomiaru rozwoju, a mianowicie Happy Planet Index³, czyli Światowy Wskaźnik Szczęścia, który bazuje na zrównoważonym rozwoju, biorąc pod uwagę takie czynniki jak odczuwany dobrostan ludzi, oczekiwana długość życia i ślad ekologiczny. **Proponujemy również, żeby przy porównywaniu różnego poziomu rozwoju państw bazować właśnie na kilku wskaźnikach, a nie tylko na wskaźniku PKB, co pomoże wywołać dyskusję właśnie na temat różnych modeli rozwoju gospodarczego na świecie.**

Mając na uwadze cel geografii tworzącej całościowy obraz świata, warto byłoby także dodać, że obfitość dóbr, jaką dysponują państwa globalnej Północy została osiągnięta dzięki eksternalizacji kosztów i przywłaszczeniu sobie cudzych dóbr. Jak celnie ujął to Zygmunt Bauman, „aby reszcie

¹ <http://www.unic.un.org.pl/strony-2011-2015/zrownowazony-rozwoj-i-cele-zrownowazonego-rozwoju/2860#sthash.QOEldWlj.dpuf>

² <http://water.org/water-crisis/water-sanitation-facts/>

³ <http://happyplanetindex.org/>

ludzkości udostępnić poziom spożycia energii i materiałów przez przeciętnego Kanadyjczyka, trzeba by dwu dodatkowych planet”. **Warto mówić ogólnie o kontrastach na świecie**, tym, że najbogatszy 1% ludzi posiada tyle, co pozostałe 99% ludzkości i ogólnie o rosnących nierównościach zarówno między państwami, jak i wewnątrz nich.

X. Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo

Zagadnieniu rolnictwa na poziomie podstawowym nie towarzyszą kwestie związane z potrzebami żywieniowymi człowieka oraz bezpieczeństwem żywnościowym, które jest głównym celem działalności rolniczej człowieka. Brak jest również informacji o jednym z największych globalnych wyzwań, a mianowicie głodzie. Warto pamiętać, że 75% wszystkich ludzi na świecie, którzy cierpią z powodu głodu to drobni rolnicy i rolniczki, głównie w krajach Południa. Likwidacja głodu jest też jednym z Celów Zrównoważonego Rozwoju. Głód łączy się z innymi zagadnieniami w podstawie programowej, takimi jak migracje, konflikty, zmiany klimatu, przemysł. Marnowanie żywności jest ogromnym problemem w Polsce i stawia nas w niechlubnej czołówce państw, które marnują jej najwięcej⁴. **Jeśli podstawa programowa stawia sobie za cel kształtowania postawy rozumienia potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego, kwestie bezpieczeństwa żywnościowego, a także zrównoważonego rolnictwa powinny znaleźć w niej miejsce.**

XI. Przemysł i budownictwo: czynniki rozwoju przemysłu wydobywczego

- 1) Uczeń przedstawia ważniejsze czynniki rozwoju przemysłu wydobywczego, przetwórczego i energetyki oraz dyskutuje możliwości jego stymulowania w ramach polityki gospodarczej.
- 2) Uczeń porównuje cechy przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii oraz analizuje gospodarcze i społeczne korzyści rozwoju nowoczesnego przemysłu.

Przemysł wydobywczy jest jedną z najagresywniejszych i najbardziej destrukcyjnych branż gospodarki. Górnictwo, zwłaszcza w krajach globalnego Południa, wiąże się zwykle z poważnymi problemami środowiskowymi i społecznymi, często towarzyszą mu naruszenia praw człowieka. Kopalnie, szczególnie odkrywkowe, powodują spadek poziomu wód i ich zanieczyszczenie, skażenie gleby, wylesianie, utratę bioróżnorodności. Równocześnie korporacje wydobywcze masowo naruszają prawa lokalnych społeczności, które są przymusowo wysiedlane, przekupywane lub zastraszone. Ich opór jest bezlitośnie tłumiony. Aktywistki i aktywiści, którzy sprzeciwiają się odkrywkom są prześladowani, a często nawet mordowani w niewyjaśnionych okolicznościach. Firmy wydobywcze nagminnie łamią prawa pracownicze, np. nie płacą za przymusowe nadgodziny, wykorzystują pracę niewolniczą i pracę dzieci, nie zapewniają odpowiedniego sprzętu ochronnego, a gdy dochodzi do wypadków lub katastrof nierzadko uchylają się od usunięcia ich skutków i wypłaty odszkodowań ofiarom i ich rodzinom. Dlatego inwestycje w kopalnie często powodują wybuch konfliktów i dezintegrację lokalnych społeczności.

Osobnym problemem jest kwestia tzw. minerałów konfliktu (cyna, tantal, wolfram, złoto), używanych do produkcji elektroniki – telefonów, tabletek, laptopów. Znaczna ich część wydobywana jest w

⁴ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Waste_statistics

obszarach ogarniętych konfliktami zbrojnymi, a dochody z ich sprzedaży często finansują działanie grup zbrojnych, które drastycznie łamią prawa człowieka.

Warto rozmawiać o tym z młodzieżą w kategoriach nie tylko „korzyści” rozwoju nowoczesnego przemysłu, ale także problemów, jakie on generuje. Jest to szczególnie istotne dla rozumienia sensu i warunków realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, ujętego jako jedno z kluczowych zagadnień w podstawie programowej.

4) charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia energii, z uwzględnieniem podziału na źródła odnawialne i nieodnawialne oraz porównuje strukturę produkcji energii w Polsce ze strukturą w innych krajach;

5) ocenia stan i zmiany bilansu energetycznego świata i Polski, przedstawia skutki rosnącego zapotrzebowania na energię, jego wpływ na środowisko geograficzne oraz uzasadnia konieczność podejmowania działań na rzecz ograniczania tempa wzrostu zużycia energii;

6) dyskutuje na temat pozytywnych i negatywnych skutków stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii;

7) analizuje wykorzystanie energetyki jądrowej na świecie, dyskutuje na temat problemów związanych z jej rozwojem oraz rozumie potrzebę społecznej debaty nad decyzją o wykorzystaniu jej w Polsce.

Istotną kwestią z punktu widzenia Polski, Europy i świata jest bezpieczeństwo energetyczne, a także dyskusja tocząca się na świecie związana ze zmianami klimatycznymi. Doceniamy, że uczennice i uczniowie w szkole ponadpodstawowej będą mieli możliwość otrzymania wiedzy na ten temat, która stanie się podstawą do ich opinii i wyborów w dorosłym życiu. Z uwagi na fakt, że w podstawie programowej promowany jest zrównoważony rozwój powyższe punkty powinny być realizowane w celu pokonywania wyzwań związanych z zapewnieniem zrównoważonej energii na całym świecie w trosce o kolejne pokolenia oraz przyszłość planety. Zrównoważona energia jest konieczna w wykonywaniu pracy, zapewnieniu bezpieczeństwa, walce ze zmianami klimatycznymi, produkcji żywności czy wysiłkach zwiększających krajowe dochody. **Dlatego rekomendujemy, aby w nazewnictwie, szczególnie punktu 5, pojawił się termin zrównoważonej energii, również w zgodzie z Celami Zrównoważonego Rozwoju ONZ.**

Poziom rozszerzony

VIII. Różnicowanie struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych: struktury językowe i wykształcenia, kulturowe postrzeganie przestrzeni, zwartość socjoetniczna, fazy urbanizacji, procesy metropolizacji, typy fizjonomiczne i funkcje miast, formy zespołów miejskich.

4) Dyskutuje na temat problemów państw o różnej strukturze etnicznej (zwartości socjoetnicznej).

Różna struktura etniczna państw jest nie tylko źródłem problemów, ale i źródłem korzyści. Państwa takie często mają lepiej rozwinięte prawodawstwo w zakresie ochrony mniejszości etnicznych i narodowych oraz lepiej radzą sobie z globalnymi przepływami ludności. **Warto formułować tak zagadnienia, aby to uczeń/uczennica sami definiowali, czy dane zjawisko jest problemem, wyzwaniem, czy korzyścią.**

XII. Rola tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym: transport, łączność, usługi edukacyjne, badawczo-rozwojowe, finansowe i turystyczne na świecie.

7) Uczeń analizuje mapę miejsc pielgrzymkowych na świecie i w Polsce oraz dostrzega wartości przestrzeni „miejsc świętych”.

Ważne, aby w tym punkcie uwzględnić inne religie i wyznania i podobnie jak w punkcie wyżej, spojrzeć na tę kwestię nie tylko z punktu widzenia wartości przestrzeni miejsc świętych, ale też wyzwań, które się z nimi wiążą. Dobry pomysłem byłoby rozszerzenie turystyki pielgrzymkowej o pojęcie szersze, „turystyki duchowej”⁵, czyli turystyki polegającej na odwiedzaniu miejsc o charakterze religijnym przez ludzi, którzy są innej wiary, ludzi niewierzących lub poszukujących właściwej dla siebie (nowej) drogi. Ten segment turystyki obecnie dynamicznie się rozwija ze względu na powszechne poczucie zagubienia współczesnego człowieka. Zagadnienie to można również opisywać w kontekście rozwoju gospodarczego państw, których budżety w dużej mierze zależą od sektora turystycznego, w tym turystyki duchowej, takich jak Tajlandia, czy Indie.

XVIII. Problemy środowiskowe współczesnego świata: tropikalne cyklony, trąby powietrzne, sztormy, powodzie, tsunami, ruchy masowe, erozja gleb, wulkanizm, wstrząsy sejsmiczne, zapadanie lejów krasowych, zmiany klimatu, pustynnienie, zmiany zasięgu lodowców, ograniczone zasoby wody na Ziemi, zagrożenia georóżnorodności i bioróżnorodności.

Zmiany klimatu są jednym z największych wyzwań, z jakimi obecnie zmagają się świat i fundamentem Celów Zrównoważonego Rozwoju. W obecnej podstawie programowej pojawiają się jednak tylko i wyłącznie na poziomie rozszerzonym, i są wspomniane w sposób dalece niewystarczający. Warto pamiętać, że zmiany klimatyczne mają ogromny wpływ na zdrowie publiczne, bezpieczeństwo żywnościowe i wodne, migrację (np. uchodźstwo klimatyczne), zachowanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Zlekceważenie zmian klimatu doprowadzi do zaprzepaszczenia korzyści rozwojowych, jakie zostały do tej pory wypracowane na przestrzeni ostatnich dekad i uniemożliwi uzyskiwanie korzyści w przyszłości. Przeciwdziałanie zmianom klimatycznym i wspieranie zrównoważonego rozwoju stanowią dwie, wzajemnie wzmacniające się, strony tego samego medalu; **nie można osiągnąć zrównoważonego rozwoju bez działań na rzecz klimatu, dlatego tak wiele Celów Zrównoważonego Rozwoju dotyczy czynników napędzających zmiany klimatyczne. Dlatego apelujemy o dodanie zagadnienia zmian klimatu do poziomu podstawowego oraz poświęcenie im odrębnego bloku na poziomie rozszerzonym.**

Warunki i sposób realizacji

„Klasa czwarta (w przypadku technikum także piąta) zajmuje miejsce szczególne w kształceniu geograficznym ze względu na większą dojrzałość młodzieży w percepcji otaczającego świata i konieczność przygotowywania się do egzaminu maturalnego z geografii. Na tym etapie kształcenia uczniowie wykorzystują wiadomości i umiejętności zdobyte na niższych etapach kształcenia, dlatego głównymi metodami kształcenia powinny być metody aktywizujące, praca samodzielna i grupowa ze szczególnym uwzględnieniem dyskusji uczniów.”

Zachęcamy do wprowadzania metod aktywizujących od jak najwcześniejszych etapów edukacyjnych. Edukacja globalna bazuje na metodach aktywizujących. Aktywne zaangażowanie uczestników i uczestniczek jest kluczowe dla pełnej realizacji założeń edukacji globalnej. Bez tego nie uda się osiągnąć zrozumienia powiązań i świadomego uczestniczenia w procesach zachodzących w świecie. Dlatego metody aktywizujące są szczególnie skuteczne we wprowadzaniu edukacji globalnej. Zostawienie krótkiej chwili po wykładzie na standardowe „pytania i odpowiedzi”, nie pozwoli na wystarczający poziom aktywnego uczestnictwa odbiorców i ich pełnego zaangażowania.

Warto również zwrócić uwagę na ogromny potencjał geografii jako nauki interdyscyplinarnej łączącej w sobie wiele zagadnień i ugruntowującej wiedzę i umiejętności z innych przedmiotów. Proponujemy zwrócenie uwagi na element synergii geografii z przedmiotami humanistycznymi (w tym również w ramach pracy metodą projektu czy wzmacniania kompetencji komunikacyjnych i analitycznych), który pozytywnie przyczyniłby się do celów zakładanych przed ustawodawcą.

BIOLOGIA

Zdobywanie wiedzy przez ucznia na przedmiocie biologia, w szczególności w tematyce zagrożeń i ochrony różnorodności biologicznej oraz zasadności zrównoważonego rozwoju, to świetna okazja do rozpoczęcia dyskusji w szkole na tematy globalnych wyzwań stojących przed współczesnym światem.

W celu tworzenia nowych wzorców zachowań, kształtowania postaw, wartości i przekonań jednostek, grup młodych ludzi na III etapie edukacyjnym, uwzględniających troskę o jakość środowiska, sugerujemy zarówno na poziomie podstawowym jak i rozszerzonym przedmiotu biologia, poddać ponownie szczególnej uwadze poniższe punkty podstawy programowej liceum ogólnokształcącego i technikum:

- Cele kształcenia *IV Rozwijanie postawy szacunku wobec przyrody i środowiska*,
- Treści nauczania *XI Różnorodność biologiczna, jej zagrożenie i ochrona*

oraz podjąć ocenie propozycję włączenia punktu *Globalne i lokalne problemy środowiska* do Treści nauczania – wymagań szczegółowych.

Rekomendacje:

1) Nadrzędny cel kształcenia w zakresie biologii przedstawiony w punkcie *IV Rozwijanie postawy szacunku wobec przyrody i środowiska* nie znajduje pełnego odzwierciedlenia w proponowanych treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych. Cel nadrzędny wskazuje na rozwijanie postaw szacunku wobec przyrody i środowiska, w tym na rozumienie zasady zrównoważonego rozwoju. Na poziomie wymagań szczegółowych uwaga sprowadza się do przedstawienia przez ucznia istoty zrównoważonego rozwoju. Dla aktywności obywatelskiej i wychowania poprzez uświadamianie o istnieniu współzależności globalnych, niezwykle ważne jest, aby zdobywana przez ucznia wiedza o istotności zrównoważonego rozwoju kształtowała jego postawy i umiejętności. Kształtowanie wartości i postaw młodych ludzi sprzyja ich otwartości na wyzwania rozwojowe świata związane z kwestiami środowiskowymi, gospodarczymi i społecznymi w skali lokalnej, krajowej jak i globalnej.

Dlatego sugerujemy, w zakresie celów kształcenia w punkcie *VI Rozwijanie postaw szacunku wobec przyrody i środowiska* – uczeń rozumie czym jest zrównoważony rozwój, **doprecyzowanie zapisu**

poprzez dodanie zagadnień związanych z koncepcją podstawowych potrzeb takich jak, zrównoważona konsumpcja i produkcja dóbr, ochrona kurczących się zasobów środowiska, zmiana klimatu, bezpieczeństwo energetyczne, w szczególności potrzeb krajów globalnego Południa, oraz zagadnień związanych ze zdolnością środowiska do zaspokojenia potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń.

2) W punkcie *XI Różnorodność biologiczna, jej zagrożenie i ochrona* na poziomie wymagań szczegółowych sugerujemy, aby wzbogacić treści nauczania dotyczące istoty zrównoważonego rozwoju o refleksyjną analizę przez ucznia globalnych celów zrównoważonego rozwoju <http://www.un.org.pl/>. Można to zrobić, modyfikując zapis podpunktu 9. *Uczeń przedstawia istotę zrównoważonego rozwoju*, w następujący sposób: **9. Uczeń określa cele zrównoważonego rozwoju i przedstawia zasady, którymi powinna kierować się gospodarka, środowiska przyrodnicze i społeczeństwa świata.**

Punkt *XI Różnorodność biologiczna, jej zagrożenie i ochrona* (...) to jeden z punktów wiedzy związanych z możliwością wprowadzenia perspektywy globalnej. **Kluczowe jest, aby przy omawianiu tego zagadnienia, położyć nacisk na tłumaczenie przyczyn i konsekwencji zjawisk związanych z zagrożeniami i ochroną różnorodności biologicznej oraz ukazywać wpływu jednostki na globalne procesy i wpływu globalnych procesów na jednostkę.** W tym celu podpunkt 4 *Wykazuje wpływ działalności człowieka na różnorodność biologiczną* warto uzupełnić w sposób następujący: **4 Wykazuje wpływ działalności człowieka na różnorodność biologiczną na poziomie lokalnym, krajowym i globalnym oraz uzasadnia konieczność podejmowania działań mających na celu ochronę różnorodności biologicznej.**

3) W związku z brakiem włączenia w treści nauczania na poziomie szkoły podstawowej zagadnień z zakresu ochrony środowiska rekomendujemy, aby na etapie liceum nie zabrakło tej tematyki w wymaganiach szczegółowych. Globalne i lokalne problemy środowiska takie jak globalne ocieplenie, pozyskiwanie energii, dostęp do wody czy kwestia zagospodarowania odpadów, powinny być znane każdemu obywatelowi. Przy braku powszechnej świadomości i akceptacji niezbędnych zmian w gospodarce nie jest możliwe podjęcie skutecznych działań zapobiegających niszczeniu środowiska. Jednocześnie problemy środowiska z perspektywy lokalnej i globalnej powinny być punktem wyjścia do spojrzenia przez ucznia na te zagadnienia znacznie szerszej – poza kontekst ekologiczny, uwzględniając również wymiar społeczny, gospodarczy i polityczny. Tak, aby uczniowie stawiali sobie pytania i szukali współzależności w świecie dostrzegając przy tym swój indywidualny wpływ na zachodzące zmiany. **Dlatego sugeruje się dodanie punktu XII o treści *Globalne i lokalne problemy środowiska. Uczeń: 1) przedstawia przyczyny i analizuje skutki globalnego ocieplenia klimatu. 2) uzasadnia konieczność segregowania odpadów w gospodarstwie domowym oraz konieczność specjalnego postępowania ze zużytymi bateriami, świetlówkami, przeterminowanymi lekami; 3) proponuje działania ograniczające zużycie wody i energii elektrycznej oraz wytwarzanie odpadów w gospodarstwach domowych.***

W warunkach i sposobach realizacji treści z zakresu ekologii i różnorodności biologicznej, jej zagrożeń i ochrony, warto uwzględnić zwiększenie nacisku na przygotowanie uczniów do podejmowania wyzwań, związanych z utratą różnorodności biologicznej i zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju z perspektywy lokalnej, jak i globalnej. **Należy zwrócić uwagę na ukazywanie wpływu jednostki na globalne procesy i wpływu globalnych procesów na jednostkę, poprzez ilustrowanie zjawisk i wykorzystywanie metod aktywizujących pracę uczniów, a szczególnie ważną metodą jest podejmowanie wspólnych działań na rzecz ochrony bioróżnorodności i zrównoważonego**

rozwoju (realizacja projektów edukacyjnych) w społeczności szkolnej. Dobrym uzupełnieniem takiego podejścia jest wykorzystywanie na zajęciach przykładów aktywności ludzi (liderów i liderek) z różnych stron świata, którzy aktywnie włączają się w działania mające na celu ochronę różnorodności biologicznej. Umożliwi to pokazanie, że dbanie o stan różnorodności biologicznej to nie tylko działalność instytucji, ale też obywateli i obywaterek, oraz będzie miało charakter aktywizacyjny dla ucznia.

PODSTAWY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Z perspektywy edukacji globalnej przedmiot podstawy przedsiębiorczości zawiera dwa ważne elementy, które wspierają uczennice i uczniów w rozumieniu zjawisk i współzależności łączących ludzi i miejsca oraz budują postawę odpowiedzialności, uczciwości i solidarności – tak ważne w budowaniu zdrowej gospodarki rynkowej. Mowa o **rozumieniu zasad funkcjonowania globalnej gospodarki oraz świadomości zagadnień etycznych związanych z życiem gospodarczym**. Jednak aspekty te w niewielkim stopniu zostały uwzględnione w konsultowanych treściach podstawy programowej z podstaw przedsiębiorczości. Poniżej znajdują się rekomendacje, w jaki sposób uzupełnić tę lukę.

1. We wstępie projektu podstawy programowej pojawiają się stwierdzenia dotyczące rozumienia i swobodnego poruszania w przestrzeni gospodarki rynkowej i jej globalnego wymiaru (“[uczeń] powinien również mieć wykształcone umiejętności oraz kompetencje osobiste i społeczne niezbędne do funkcjonowania we współczesnej, globalnie uwarunkowanej gospodarce”). Natomiast brak odniesienia do tego założenia na poziomie celów i treści kształcenia. Aby wzmocnić ten aspekt rekomendujemy dodanie:
 - do celów kształcenia w punkcie I. Wiedza:
 - **Wyjaśnianie globalnych powiązań między podmiotami gospodarki rynkowej.**
 - do treści kształcenia w punkcie I. Gospodarka rynkowa:
 - **Rozumie wpływ globalnych procesów gospodarczych na sytuację lokalną w różnych miejscach świata oraz wpływ działań lokalnych (w tym osobistych) na procesy globalne.**
 - **Porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność.**
2. Nie mniej istotna jest wynikająca z wiedzy na temat procesów globalnych postawa odpowiedzialności i zaangażowania w kształtowanie tych procesów w duchu wartości, o których mowa w projekcie podstawy programowej – uczciwości i klasycznej triady: dobro-prawda-piękno.

Proponujemy wzmocnić realizację następujących celów o wymiar globalny:

III. Kształtowanie postaw:

- **Kształtowanie proaktywności, odpowiedzialności za siebie i innych oraz umiejętnego godzenia własnego dobra z dobrem innych ludzi** (pkt. 8 w podstawie do liceum

ogólnokształcącego i technikum i branżowej szkoły I stopnia oraz pkt. 6 podstawy programowej w szkole policealnej)

- **Przyjmowanie postaw etycznych oraz społecznej odpowiedzialności w życiu gospodarczym** (pkt. 11 w podstawie do liceum ogólnokształcącego i technikum i branżowej szkoły I stopnia oraz pkt. 9 podstawy programowej w szkole policealnej)

poprzez zmianę w treściach nauczania:

I. Gospodarka rynkowa - dodanie do treści nauczania punktu:

- **dostrzega swój wpływ jako konsumenta na rynek. Podejmuje działania na rzecz realizacji celów zrównoważonego rozwoju świata (np. poprzez działania pro-środowiskowe, prozdrowotne, pro-innowacyjne, zrównoważonego korzystania z zasobów itp.).**

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA

Przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa prowadzony w szkole ponadpodstawowej jako kontynuacja przedmiotu ze szkoły podstawowej sugeruje, że wiedza i umiejętności uczennic i uczniów zostaną w znaczny sposób pogłębione, jak również rozumienie kwestii bezpieczeństwa stanie się przedmiotem analizy zjawisk na poziomie lokalnym i globalnym. W tak zakreślonych celach edukacji dla bezpieczeństwa ekspertki i eksperci edukacji globalnej upatrywaliby znaczącą rolę tego przedmiotu, nie tylko w zakresie edukacji globalnej, ale również kształtowania postrzegania współczesnych wyzwań Polski i świata. Przedmiot ten w zarysowanym powyżej kształcie byłby komplementarny wobec geografii, historii i WOSu na tym etapie edukacyjnym wzmacniając jednocześnie ich wymiar współczesny/aktualny i odnosząc się do nadrzędnego celu Organizacji Narodów Zjednoczonych, jakim jest zachowanie pokoju na świecie.

Zaproponowana podstawa programowa w pewnym zakresie pokrywa się z treściami prezentowanym na WOS, jak rola prezydenta i parlamentu (punkt 2 treści nauczania) jednak skupiając się jedynie na wiedzy nie daje szansy uczennicom i uczniom na pogłębienie umiejętności analizy i interpretacji aktualnych wydarzeń/zjawisk. **Rekomendujemy położenie znacznie większego nacisku na nauczanie umiejętności oraz wykształcanie postaw niezbędnych do radzenia sobie z konfliktami i ich rozwiązywania w sposób nieprowadzący do eskalacji agresji i w szacunku dla wartości demokratycznych, czyli edukacji dla pokoju. Rekomendujemy rozpatrywanie kwestii bezpieczeństwa nie tylko pod względem obronności własnego kraju, ale też kształtowania postaw wspólnotowych, w tym umiejętności pracy w grupie, szacunku dla innych opinii, a także otwartości na poglądy inne niż nasze.**

Szczególną uwagę chcemy zwrócić na punkty dotyczące roli Polski w organizacjach międzynarodowych (punkt 3 treści nauczania), w którym zawężono rolę Polski do kwestii obronności. **Rekomendujemy rozszerzenie tego punktu również o rozumienie charakteru tych struktur, które poza bezpieczeństwem budowane są na wspólnych wartościach, a rządy poszczególnych państw zobowiązane są do współpracy oraz solidarnej postawy względem pozostałych państw członkowskich.** Punkt ten zakłada również zapoznanie się z wybranymi problemami międzynarodowego prawa humanitarnego, jednak nie zakłada pogłębienia wiedzy z zakresu praw człowieka. **Szczególnie istotne zdaniem ekspertek i ekspertów edukacji globalnej byłoby**

włączenie w tym punkcie edukacji dotyczącej wszystkich generacji praw człowieka oraz rozwoju tego pojęcia również pod kątem prawa międzynarodowego.

EDUKACJA GLOBALNA – DEFINICJA I PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA

Na zakończenie pragniemy wyjaśnić, czym jest edukacja globalna i dlaczego powinna nadal znajdować wyraźne odzwierciedlenie w podstawach programowych kształcenia ogólnego. Warto zaznaczyć, że w podstawie z 2010 roku treści z obszaru edukacji globalnej były obecne zarówno w wymaganiach ogólnych, jak i szczegółowych wybranych przedmiotów. Naszym celem było wprowadzenie problematyki globalnej na poziomie wiedzy, umiejętności, ale również kształtowania aktywnych postaw obywatelskich jako przekrojowej tematyki dla większości przedmiotów.

Edukacja globalna – jako element edukacji formalnej i pozaformalnej – zajmuje się współzależnościami we współczesnym świecie i zachęca do krytycznego myślenia na temat jego funkcjonowania. Pokazuje, w jaki sposób wpływamy na życie mieszkańców odległych krajów i jak oni oddziałują na naszą codzienność i przyszłość. Edukacja globalna analizuje również zjawiska migracji i ubóstwa, handel międzynarodowy, prawa człowieka, zmiany klimatu, konsumpcję czy przepływ informacji, łącząc perspektywę lokalną i globalną. Przez analizę tych zjawisk edukacja globalna zachęca do zaangażowania na rzecz świata bardziej sprawiedliwego dla wszystkich jego mieszkańców.

Prezentowana poniżej polska definicja edukacji globalnej wypracowana w trakcie procesu międzysektorowego w latach 2010–2011, a przyjęta porozumieniem międzysektorowym w maju 2011 roku, podpisanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Grupę Zagranica.

Edukacja globalna to część kształcenia obywatelskiego i wychowania, która rozszerza ich zakres przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności globalnych. Jej głównym celem jest przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości. Przez współzależności rozumiemy wzajemne powiązania i przenikanie systemów kulturowych, środowiskowych, ekonomicznych, społecznych, politycznych i technologicznych.

Do obecnych wyzwań globalnych można zaliczyć między innymi:

- *zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa na świecie,*
- *poprawę jakości życia w krajach globalnego Południa,*
- *ochronę praw człowieka,*
- *zapewnienie zrównoważonego rozwoju,*
- *budowanie partnerskich relacji gospodarczych i społecznych między krajami globalnej Północy i globalnego Południa.*

Ponadto w edukacji globalnej szczególnie istotne jest:

- *tłumaczenie przyczyn i konsekwencji opisywanych zjawisk,*
- *przedstawianie perspektywy globalnego Południa,*
- *rozumienie świata jako złożonego i dynamicznie zmieniającego się systemu,*
- *kształtowanie krytycznego myślenia i prowadzenie do zmiany postaw,*
- *ukazywanie wpływu jednostki na globalne procesy i oddziaływania globalnych procesów na jednostkę*

Zaangażowanie szkoły w osiągnięcie celów edukacji globalnej i informowanie o szeroko rozumianej współpracy rozwojowej – przez to zaś również kształtowanie postaw zaangażowania oraz odpowiedzialności za działania na poziomie lokalnym i globalnym – jest bardzo pilnym i niezwykle istotnym wyzwaniem. Uczennice i uczniowie powinni być świadomi istnienia różnych współzależności i wyzwań globalnych, które stają się coraz ważniejszymi elementami współczesnej edukacji i współczesnego życia społecznego. Właśnie tę potrzebę zaspokaja edukacja globalna, która ma sprzyjać kształtowaniu postawy odpowiedzialności, szacunku, uczciwości, empatii, otwartości i osobistego zaangażowania. Przez działania w obszarze edukacji globalnej młodzi ludzie zdobywają wszechstronną wiedzę o świecie i wzajemnych zależnościach, dowiadują się również w jaki sposób mogą się aktywnie angażować w różne przedsięwzięcia.

Edukacja globalna ma realny wpływ na kształtowanie sprawczości wśród uczniów i uczennic przez co przekłada się na zmiany w środowisku szkolnym i lokalnym. Zostało to udokumentowane przez organizacje partnerskie w ramach realizacji projektów edukacyjnych, szczególnie w konkursie dotacyjnym Edukacja Globalna, realizowanego w ramach programu Polska Pomoc przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych.